

**ΝΕΟΛΑΙΑ
ΠΑΜΠΟΝΤΙΑΚΗΣ
ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ**

Νεολαία Π.Ο.Ε
Ιστορικό - Βιογραφικό
Συντονιστική Επιτροπή Νεολαίας
Κανονισμός Λειτουργίας
Περιφερειακή Επιτροπή Νεολαίας Σ.Πο.Σ.
Τα Νέα των Π.Ε.Ν.
Γενοκτονία Ποντιακού Ελληνισμού
Εισηγήσεις
Φωτογραφίες
Πανελλήνιος Σχολικός Διαγωνισμός για την Ιστορία των Ελλήνων του Πόντου
Φροντιστήριο Τραπεζούντας
Τι είπε ο "Τύπος" για μας
Επικοινωνία

Η ποντιακή διάλεκτος: παρελθόν, παρόν, μέλλον(;)

Κώστας Δ. Ντίνας

Αν. καθηγητής Γλωσσολογίας-Ελληνικής Γλώσσας και Διδακτικής της.

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Αγαπητοί φίλοι,

σας ευχαριστώ για την πρόσκληση να συζητήσω μαζί σας απόψε για ένα θέμα που εμένα με ενδιαφέρει πολύ, πιστεύω κι εσάς, για την ποντιακή διάλεκτο. Κι όταν λέω να συζητήσω, το εννοώ απολύτως: θα προσπαθήσω πολύ σύντομα να θίξω κάποια ζητήματα γύρω από τις διαλέκτους και τα ιδιώματα και ελπίζω να έχουμε στη συνέχεια μια ζωντανή συζήτηση με αφορμή αυτά που θα πω αλλά και όσα ο καθένας σας έχει στο μυαλό του για τα θέματα αυτά.

Με την εξέλιξη του πολιτισμού, όπως εύστοχα επισήμανε στις αρχές του 20ού αιώνα ο γλωσσολόγος Meillet, γλώσσες με μικρό αριθμό ομιλητών και περιορισμένη επιρροή είναι μοιραίο να εξαφανιστούν. Ο R. Browning απ' την άλλη, βαθύς γνώστης και μελετητής της ελληνικής γλώσσας, κλείνει το κεφάλαιο για τις νεοελληνικές διαλέκτους με τη φράση: «Οι ελληνικές διαλέκτοι, όπως και οι αγγλικές, είναι καταδικασμένες να εξαφανιστούν με το τέλος του 20ού αιώνα». Πράγματι είναι σήμερα πασιδηλό ότι τα νεοελληνικά γεωγραφικά ιδιώματα σταδιακά εξαφανίζονται και οι σημαντικότεροι λόγοι γι' αυτό θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής:

- η γρήγορη αστικοποίηση, μετά το 1950, πληθυσμών που για αιώνες έζησαν απομονωμένοι και διέσωσαν το ιδιαίτερο γλωσσικό τους ιδίωμα ως ένα αναπόσπαστο στοιχείο της δικής τους μικρής κοινωνίας
- η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στο δευτεροβάθμιο σχολείο, όπου χρησιμοποιείται η κοινή γλώσσα κάθε κράτους
- το χαμηλό κοινωνικό κύρος των γεωγραφικών ιδιωμάτων, τέλος
- η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη η οποία διευκόλυνε την κινητικότητα του πληθυσμού και την επικοινωνία των ανθρώπων μειώνοντας ή και εκμηδενίζοντας τις φυσικές αποστάσεις και η συνακόλουθη διάδοση των ΜΜΕ (εφημερίδες, ραδιόφωνο, τηλεόραση), όπου επίσης χρησιμοποιείται η γλωσσική νόρμα.

Όλα αυτά οδήγησαν σε μίαν ολοένα αυξανόμενη γλωσσική ομογενοποίηση πολλές κοινωνίες, ανάμεσα στις οποίες και την ελληνική, με αποτέλεσμα όλο και λιγότεροι όλο και λιγότερο να μιλούν ένα γλωσσικό ιδίωμα που αποκλίνει από την κυρίαρχη εθνική γλώσσα, για να μην αναφέρουμε και το ακόμα πιο δυσάρεστο γλωσσολογικά ενδεχόμενο της συρρίκνωσης και υποβάθμισης και εθνικών ακόμα γλωσσών.

Η απαισιόδοξη όσο και ρεαλιστική αυτή διαπίστωση ότι όλες οι τοπικές διαλέκτοι και τα τοπικά ιδιώματα από τη στιγμή που έπαψαν να αποτελούν γλώσσα επικοινωνίας, οπότε λόγοι λειτουργικοί θα επέβαλλαν τη χρήση και διατήρησή τους, είναι μοιραίο να αφανιστούν σιγά σιγά και να καταπτήσουν με τον καιρό μουσειακά είδη, νεκρές γλωσσικές μορφές, καθιστά επιβεβλημένη την όσο γίνεται πιο έγκαιρη και έγκυρη

ΝΕΑ

[Νέο Δ.Σ. για τη Συντονιστική Επιτροπή Νεολαίας 2016](#)

[12η Πανελλήνια Συνάντηση Ποντιακής Νεολαίας της Π.Ο.Ε.](#)

[Δελτίο Τύπου Αρ. Πρωτ.:090](#)

[6ος Πανελλήνιος Μαθητικός Διαγωνισμός για την Ιστορία των Ελλήνων του Πόντου](#)

[Δείτε περισσότερα...](#)

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

[6ο Πανελλαδικό Φεστιβάλ Ποντιακών Χορών](#)

[6η Πανελλήνια Συνάντηση Ποντιακής Νεολαίας](#)

[5ο Πανελλαδικό Φεστιβάλ Ποντιακών Χορών](#)

[5η Πανελλήνια Συνάντηση Ποντιακής Νεολαίας](#)

[Δείτε περισσότερα...](#)

ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

[Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης](#)

[Θεσσαλονίκης](#)

[Κεντρικής Μακεδονίας & Θεσσαλίας](#)

[Δυτικής Μακεδονίας & Ηπείρου](#)

[Δείτε περισσότερα...](#)

ΛΙΣΤΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Γραφτείτε στη λίστα επικοινωνίας για να σας στέλνουμε τα νέα μας

Το όνομα σας...

Το e-mail σας...

Καταχώρηση

καταγραφή και διάσωση, έστω και σε μουσειακή μορφή, των υπό συρρίκνωση και τάση εξαφάνισης γλωσσών, διαλέκτων και ιδιωμάτων για λόγους σχεδόν αυτονόητους.

Σ' αυτή την προσπάθεια στοιχεί και η αποψινή μας συνάντηση με την πρωτοβουλία της ποντιακής νεολαίας και μας δίνει τη σπουδαία και σπάνια ευκαιρία να ασχοληθούμε με τη διαχρονία της ελληνικής γλώσσας και να γνωρίσουμε ένα ζωντανό και συγχρονικά κομμάτι του ελληνικού γλωσσικού κορμού, την ποντιακή διάλεκτο, η οποία παρουσιάζει πολύ ενδιαφέροντα και αξιόλογα γλωσσικά χαρακτηριστικά και για τον ειδικό επιστήμονα αλλά και για τον μέσο προβληματισμένο αναγνώστη.

Θεωρώ αρχικώς σκόπιμο να κάνω μια όσο γίνεται πιο συνοπτική αναδρομή στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας και τη γένεση των νεοελληνικών διαλέκτων, απαραίτητη για τον γεωγραφικό και χρονικό εντοπισμό της ποντιακής διαλέκτου.

Η ελληνική γλώσσα

Η γλώσσα είναι πολύμορφη και πολύπλοκη, όπως και η γλωσσική κοινότητα που τη χρησιμοποιεί. Ως κοινωνικό προϊόν είναι φυσικό να εκφράζει και να αντανakλά κάθε πτυχή της κοινωνίας κι αυτό σημαίνει ότι τη γλώσσα, όπως και την κοινωνία, δεν την χαρακτηρίζει η ομοιογένεια αλλά η ποικιλία. Σε κάθε γλωσσική κοινότητα υπάρχει πλήθος γλωσσικών ποικιλιών-διαλέκτων, που διακρίνονται σε γεωγραφικές (οι διάλεκτοι και τα τοπικά ιδιώματα) και σε κοινωνικές (οι «γλώσσες» των διαφόρων κοινωνικών ομάδων). Η ύπαρξη αυτής της γλωσσικής ποικιλίας προσδιορίζεται από γεωγραφικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Η έλλειψη συχνής επαφής ανάμεσα σε πληθυσμούς που κατοικούν σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές και τα γεωγραφικά εμπόδια προκαλούν διαφοροποίηση στη γλώσσα των αντίστοιχων πληθυσμών και προκαλούν τη δημιουργία γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών.

Η ελληνική γλώσσα στην αρχαία ήδη εποχή εμφανίζεται χωρισμένη σε διαλέκτους, ή καλύτερα σε διαλεκτικές ομάδες οι σπουδαιότερες από τις οποίες είναι: η ιωνική – αττική, η αιολική, η αρκαδοκυπριακή, και η δυτική διαλεκτική ομάδα, που περιλαμβάνει τη δωρική της Πελοποννήσου, τις διαλέκτους της Ηπείρου και της Δ. Στερεάς. Στη διαλεκτική διαφοροποίηση της ελληνικής, εκτός από τους λόγους που ισχύουν σε κάθε περίπτωση διάσπασης μιας γλώσσας σε διαλέκτους, σημαντικό ρόλο έπαιξαν επίσης: η αντίληψη των Ελλήνων για την πόλη-κράτος, που έδινε σε κάθε πόλη πολιτική αυτοτέλεια και χαλάρωνε τις επαφές ανάμεσα στα μέλη της ομόγλωσσης κοινότητας, η διαδοχική άφιξη των ελληνικών φυλών στην Ελλάδα σε μια χρονική περίοδο περίπου χιλίων ετών, και η ανάμειξη της ελληνικής με τις τοπικές ομιλούμενες προελληνικές γλώσσες.

Το αίτημα για κοινό γλωσσικό όργανο όλων Ελλήνων, έντονο κυρίως στις πανελλήνιες αθλητικές ή θρησκευτικές συγκεντρώσεις τους, άρχισε να πραγματοποιείται από τον 5ο π.Χ. αιώνα, όταν η αττική διάλεκτος επιβάλλεται, στην αρχή ως μια γλώσσα πολύ καλλιεργημένη και ικανή να εκφράσει κάθε νόημα υψηλού πνευματικού επιπέδου. Η πολιτική ακμή της Αθήνας μετά τους περσικούς πολέμους την κατέστησε πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο πανελληνίας ακτινοβολίας και είχε επίπτωση και στη διάδοση της γλώσσας της, καθώς καλλιεργημένη από το θέατρο, τη φιλοσοφία και τη ρητορική διαδίδεται σε όλες τις ελληνόφωνες περιοχές και γίνεται η δεύτερη γλώσσα όλο και περισσότερων Ελλήνων. Τον αποφασιστικότερο όμως ρόλο για την επικράτηση και διάδοση της αττικής διαλέκτου έπαιξε η επισημοποίησή της από το κράτος της Μακεδονίας και το μεγάλο άλμα της πραγματοποιήθηκε με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου που την έφεραν στα πέρατα του τότε γνωστού κόσμου. Η γλωσσική αυτή μορφή με τις επιδράσεις που εντωμεταξύ δέχτηκε με την τόσο μεγάλη της εξάπλωση αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία της ελληνιστικής ή αλεξανδρινής

κοινής.

Η νεοελληνική γλώσσα διακρίνει τέσσερις γεωγραφικές διαλέκτους: τα ποντιακά, τα καππαδοκικά, τα τσακωνικά και τα κατωιταλικά. Όλες οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα της νεοελληνικής (με εξαίρεση τα τσακωνικά που κατάγονται κατευθείαν από την αρχαία δωρική διάλεκτο) προέρχονται από μίαν εξελικτική φάση της Κοινής των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων διαμέσου της βυζαντινής και σχηματίστηκαν κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο. Ας έρθουμε τώρα στην ποντιακή διάλεκτο.

Η ποντιακή διάλεκτος

Γλωσσόιστορική επισκόπηση

Με την ονομασία Πόντος εννοούμε^[1] τη γεωγραφική περιοχή στα νοτιοανατολικά παράλια του Ευξείνου Πόντου που εκτείνεται από τη Σινώπη στα δυτικά μέχρι το Βατούμ στα ανατολικά σε βάθος που ποικίλλει από 100 μέχρι 150 χιλιόμετρα προς το εσωτερικό της σημερινής βόρειας Τουρκίας. Η παρουσία Ελλήνων στον Πόντο χρονολογείται από την εποχή της αποικιακής εξάπλωσης των Ελλήνων τον 8ο π.Χ. αιώνα. Η γλώσσα των πρώτων του κατοίκων είναι η ιωνική διάλεκτος της περιοχής της Μιλήτου, απ' όπου προέρχονται και οι πρώτοι άποικοι που κτίζουν τη Σινώπη.

Με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου οι εγκατεστημένοι στα παράλια Έλληνες προχωρούν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, όπου επιβάλλονται με τη στρατιωτική και πολιτιστική τους υπεροχή και εξελληνίζουν τις ημιβάρβαρες φυλές που κατακτούν. Έτσι η ιωνική διάλεκτος εξαπλώνεται και, μορφοποιούμενη με στοιχεία από τις γλώσσες των κατακτημένων φυλών, κυριαρχεί απόλυτα στον Πόντο και σε ένα μεγάλο μέρος της Μικράς Ασίας μέχρι την επικράτηση των Ρωμαίων δημιουργώντας καινούργιες εστίες κοινωνικής και πνευματικής ζωής. Η γλώσσα των κατοίκων στα χρόνια αυτά αρχίζει να παίρνει τη μορφή της ελληνιστικής κοινής, που καθιερώνεται σε όλο τον ελληνοκρατούμενο κόσμο, με τοπικά βεβαίως χαρακτηριστικά. Μετά τους μη επιτυχείς πολέμους των Μιθριδατιδών με τους Ρωμαίους για τη διατήρηση της πολιτικής ανεξαρτησίας της περιοχής, ο Πόντος γίνεται ρωμαϊκή επαρχία με αποτέλεσμα η γλώσσα του να δεχτεί μικρή επίδραση από την λατινική. Μετά τον εκχριστιανισμό των πληθυσμών αυτών και την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης, ο Πόντος βρίσκεται κάτω από την πολιτική, στρατιωτική και πολιτιστική επιρροή του Βυζαντίου. Η γλώσσα όμως των κατοίκων του Πόντου αρχίζει πλέον να τραβά τον δικό της δρόμο για λόγους που έχουν να κάνουν με τη διγλωσσία και τα γενικότερα γεγονότα που οδήγησαν στη διαμόρφωση των νεοελληνικών διαλέκτων. Πιο συγκεκριμένα, η τάση που αναπτύχθηκε με το γνωστό κίνημα του Απτικισμού για την επαναφορά της απτικής διαλέκτου, η οποία χρησιμοποιήθηκε ως γλώσσα της διοίκησης, της εκπαίδευσης και των λογίων, βρήκε πρόσφορο έδαφος στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Αντιόχεια, η Έφεσος κ.λπ. Στην ύπαιθρο όμως η λαϊκή γλώσσα ακολούθησε τη δική της αυτόνομη πορεία και διαμορφώθηκε ανάλογα με τις κατά τόπους πολιτικοοικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Οι κάτοικοι του Πόντου λοιπόν ξεκομμένοι από τον ελληνικό κορμό διαμόρφωσαν ένα γλωσσικό όργανο αρκετά διαφοροποιημένο από τους υπόλοιπους Έλληνες, το οποίο έχει ήδη σχηματιστεί τον 12 μ.Χ. αιώνα.

Μετά την ιστορική παρένθεση της φραγκοκρατίας και την περιορισμένη γλωσσική επίδραση που ασκήθηκε στην ελληνική από τη γλώσσα των Φράγκων, φτάνουμε σε έναν πολύ σημαντικό σταθμό για την ιστορία του ελληνισμού της περιοχής και της γλώσσας του, την οθωμανική κυριαρχία, μια περίοδο που σημάδεψε έντονα όλους τους τομείς της δραστηριότητας των Ποντίων, οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι να συμβιώσουν γεωγραφικά με τους Τούρκους. Η εργώδης προσπάθεια των Ελλήνων του Πόντου να

διατηρήσουν τα εθνικά και πολιτιστικά τους χαρακτηριστικά, τη συνείδηση της ελληνικότητάς τους και τον χριστιανισμό, σχετίζεται στενά με την προσπάθεια για τη διατήρηση της γλώσσας τους. Η γλώσσα των Ποντίων αυτή την περίοδο βρίσκεται ανάμεσα σε δύο αλληλοσυγκρουόμενες τάσεις: η μια στοχεύει στη διατήρηση της δεδομένης μορφής της ελληνικής γλώσσας και η άλλη στον εκτουρκισμό της. Οι δύο αυτές τάσεις, που βρίσκονταν σε συνεχή διαπάλη καθόλη την οθωμανική περίοδο, είχαν ως αποτέλεσμα οι επιδράσεις που δέχτηκε η ποντιακή διάλεκτος από την τουρκική γλώσσα να είναι περισσότερες από τις επιδράσεις που άσκησαν πάνω της άλλες γλώσσες.

Όταν οι Πόντιοι, μετά τον ξεριζωμό που ακολούθησε τη μικρασιατική καταστροφή, ήρθαν στην Ελλάδα, έφεραν μαζί τους μόνο την πολιτιστική τους κληρονομιά και τη γλώσσα τους, την ποντιακή διάλεκτο. Κατά τα πρώτα δύσκολα χρόνια της προσαρμογής τους στο νέο περιβάλλον συνάντησαν -εκτός των άλλων αντιξοοτήτων- και δυσχέρειες στην επικοινωνία τους με τους άλλους Έλληνες, καθώς μιλούσαν μια γλωσσική μορφή της ελληνικής άγνωστη και ακατανόητη εν πολλοίς από τους ντόπιους, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα και τη δημιουργία κάποιων μύθων για την πνευματική και κοινωνική τους κατωτερότητα. Μπροστά στη νέα κατάσταση οι νεότεροι κυρίως γρήγορα αρχίζουν να μαθαίνουν και να επικοινωνούν ως επί το πλείστον στην νεοελληνική κοινή γλώσσα με φυσική και μοιραία συνέπεια από τη δεκαετία του 1930 και μετά η ποντιακή διάλεκτος να ακολουθεί έναν όλο και πιο περιθωριακό δρόμο. Η φωνητική της δέχεται την επίδραση της φωνητικής της νεοελληνικής κοινής, η οποία ολοκληρώνει τις αλλαγές που είχαν αρχίσει να συντελούνται στη γλώσσα των μορφωμένων Ποντίων, όταν στα τέλη του 19ου αιώνα ιδρύθηκαν πολλά ελληνικά σχολεία, όπου διδάσκονταν η κοινή νεοελληνική γλώσσα. Σήμερα ασφαλώς η γλωσσική ανάμειξη της κοινής νεοελληνικής με την ποντιακή διάλεκτο αποβαίνει σε βάρος της δεύτερης με μοιραία κατάληξη αργά η γρήγορα για τη διάλεκτο· το αναμφισβήτητο αυτό γεγονός κάνει επιβεβλημένη και χρήσιμη τη μελέτη και καταγραφή της.

Φυσιογνωμία της διαλέκτου

Για πολλούς λόγους, μερικοί από τους οποίους φάνηκαν νομίζω ήδη από τη σύντομη γλωσσοϊστορική επισκόπηση που προηγήθηκε, η ποντιακή διάλεκτος παρουσιάζει για τον μελετητή ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον. Προσπαθώντας να μη σας κουράσω με λεπτομέρειες θα αναφερθώ στα σημαντικότερα στοιχεία της φυσιογνωμίας της, τα οποία αξίζει να προσεχθούν ιδιαίτερα.

Η ποντιακή^[2] διάλεκτος και η καπαδοκική διάλεκτος αποτελούν τα λεγόμενα μικρασιατικά ιδιώματα, συγγενικά προς τα κυπριακά, τα δωδεκανησιακά και τα άλλα ανατολικά γλωσσικά ιδιώματα.

Όποιος παρατηρήσει προσεκτικά ένα οποιοδήποτε ιδίωμα της ποντιακής διαλέκτου θα διαπιστώσει ότι επιβεβαιώνονται πλήρως στο επίπεδο της συγχρονικής χρήσης της διαλέκτου οι επισημάνσεις που έχουν γίνει από ειδικούς ερευνητές, μεταξύ των οποίων ο καθηγητής της Γλωσσολογίας Νικόλαος Ανδριώτης, ο οποίος ασχολήθηκε διεξοδικά με το θέμα των αρχαϊσμών όλων των νεοελληνικών διαλέκτων και συνέταξε το πολύ σημαντικό «Λεξικό των αρχαϊσμών των νεοελληνικών διαλέκτων».

Οι αρχαϊσμοί αυτοί αφορούν όλα τα επίπεδα ανάλυσης της γλώσσας: φωνητική-φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογία.

Αναφέρω δειγματοληπτικά:

α. Φωνητική

Το αρχαίο η (ήττα) προφέρεται στην ποντιακή ως ε, δηλαδή η ποντιακή διατηρεί την αρχαία ιωνική προφορά του η, π.χ. εξέγκαν από το αρχαίο εξήνεγκαν = έβγαλαν, τερών < το ΑΕ τηρώ = παρατηρώ, κοιτάζω, εμέτερος < το ΑΕ ημέτερος = δικός μας, σπέλιον < ΑΕ σπήλαιον = σπηλιά.

Προφέρονται ασυνίζητα οι φωνηεντικές ακολουθίες -έα, -έο και -ία, όπως στη μεσαιωνική ελληνική, π.χ. βαρέα αντί βαριά, τοξέας = τοξότης, στοχασέα = στοχασμός, μανουσακέα = η μυρουδιά του μενεξέ, αρνία, μαλλία και παιδιά αντί των ΝΕ αρνιά, μαλλιά και παιδιά.

Διατηρείται το τελικό -ν των ουδετέρων της αρχαίας ελληνικής, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνει την εξέλιξη των αρχαιοελληνικών λέξεων στη νέα ελληνική. Το αρχαίο ελληνικό παις για παράδειγμα δίνει το υποκοριστικό παιδίον· στη μεσαιωνική ελληνική το -ο- της λήγουσας αποβάλλεται και γίνεται παιδίν· ο τύπος ακριβώς αυτός διασώζεται στα ανατολικά νεοελληνικά ιδιώματα -και στα ποντικά, ενώ στα υπόλοιπα νεοελληνικά αποβάλλεται, και η λέξη απαντά ως παιδί. Έτσι έχουμε επίσης ταισίν < ΑΕ τιθθίον = ο μαστός, σπέλιον < ΑΕ σπήλαιον = σπηλιά κ.λπ., αλλά και αναλογική επέκτασή του εκεί όπου ετυμολογικά δεν δικαιολογείται, π.χ. ράμμαν = κλωστή, όμνυσμαν = όρκος κ.λπ.

Διατηρείται το ιωνικό συμφωνικό σύμπλεγμα σπ αντί του κοινού νεοελληνικού σφ, π.χ. σπήκουμαι αντί του ΝΕ σφίγγομαι, σπάζομε αντί σφάζομε.

β. Λεξιλόγιο

Εκεί όμως που οι αρχαϊσμοί είναι πλουσιότεροι και πιο εντυπωσιακοί είναι οι λεξιλογικοί. Σταχυολογώ μερικούς μόνο από αυτούς:

- αγκαλώ < εγκαλώ = κατηγορώ κάποιον
- άναλος = ανάλατος
- αναστορώ < ανιστορώ = θυμούμαι
- γναφίν, γναφία < γνάθος = σαγόνι και συνεκδοχικά το πρόσωπο
- δάκω < δάκνω = δαγκώνω
- εκ@ύεν < αναύξητο εξέχεε = χύθηκε
- το ένοικον = η κατοικία
- έξαψεν < εξάπτω = άναψε, πύρωσε
- εποίκα < συμφυρμό του παρακειμένου πεποίηκα και του αόριστου εποίησα = έκανα
- θώπεκας < θώς = το τσακάλι
- κείμαι = πλαγιάζω
- κορούμαι = τυφλώνομαι
- λείχω, το ίδιο το ΑΕ λείχω = γλείφω
- οκνία = τεμπελιά
- όμνυσμαν = ο όρκος
- υλάζω = γαυγίζω
- ψαλαφώ < ψηλαφώ = ζητώ, ψάχνω
- ωβόν = το αυγό

και πολλά άλλα.

Και μια που μιλάμε για λεξιλόγιο και λεξιλογικό πλούτο, πρέπει να αναφέρουμε και κάτι αυτονόητο, αλλά που συχνά δε θέλουμε να θυμόμαστε: τα λεξιλογικά είναι τα γλωσσικά εκείνα στοιχεία τα οποία διακινούνται ευκολότερα από άλλα μεταξύ των γλωσσικών κοινοτήτων οι οποίες για διάφορους λόγους έρχονται σε στενή επαφή. Η λεξιλογική αυτή συνάφεια και η ανταλλαγή λεξιλογικών χαρακτηριστικών, χωρίς κατ' ανάγκην να σημαίνει εις βάθος αλλαγή του χαρακτήρα μιας γλώσσας, μας επιτρέπουν μέσω της μελέτης τους να διαγνώσουμε και να επιβεβαιώσουμε τις σχέσεις που θεωρούμε ότι κάποιοι λαοί είχαν κάποτε.

Στην ποντιακή διάλεκτο[3] λοιπόν μπορούμε να εντοπίσουμε τις εξής κατηγορίες ξένων λέξεων:

- λατινικές, οι οποίες κληρονομήθηκαν, όπως είδαμε, από την εποχή της ρωμαιοκρατίας στην περιοχή,
- τουρκικές, πολλές ασφαλώς και για αυτονόητους λόγους,
- αραβικές και περσικές· οι αραβοπερσικές μπορεί είτε να είναι δάνεια μέσω της τουρκικής, είτε απ' ευθείας δάνεια από τις σχέσεις των Ποντίων με αυτούς τους λαούς, είτε και κληρονομιά από την μεσαιωνική ελληνική γλώσσα του Βυζαντίου,
- ρομανικές ή νεολατινικές λέξεις· είναι κι αυτές είτε κληρονομιά της μεσαιωνικής ελληνικής είτε προϊόν των σχέσεων των Ποντίων με τους Γενουάτες και Βενετούς, με τους οποίους ανέπτυξαν εμπορικές σχέσεις,
- λέξεις άγνωστης προέλευσης· οι λέξεις αυτές, που είναι αρκετές, πρέπει να αναζητηθούν από τον ιστορικοσυγκριτικό γλωσσολόγο στις σχέσεις που ανέπτυξαν οι Πόντιοι μετά τις ρωμαϊκές κατακτήσεις με τους λαούς της ενδοχώρας της νότιας ακτής του Ευξείνου Πόντου είτε σε μεταγενέστερες επαφές των Ποντίων με λαούς της ευρύτερης περιοχής όπως Αρμένιους, Λαζούς, Γεωργιανούς και άλλους.

Η ποντιακή, και εξαιτίας του εκτεταμένου γεωγραφικού χώρου όπου είχε απλωθεί αλλά και από έλλειψη επαφών και επικοινωνίας ανάμεσα στους ομιλητές της, είχε κατατμηθεί σε διάφορα ιδιώματα, και, πριν τον ξεριζωμό από την κοιτίδα της, είχε διακριθεί σε διάφορα ιδιώματα με κυριότερα:

- το ιδίωμα Τραπεζούντας, Ματσούκας, Σάντας και Χαλδίας
- το ιδίωμα Όφης και Σουρμένων,
- το ιδίωμα Κερασούντας και Τρίπολης,
- το ιδίωμα Οινόης
- το ιδίωμα Αμισού
- το ιδίωμα Ινέπολης, και πολλά άλλα μικρότερης έκτασης και σπουδαιότητας.

Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδας και Τουρκίας οι Πόντιοι ζουν διασπαρμένοι σε όλη την Ελλάδα και ο όρος «ποντιακή διάλεκτος» δεν έχει πλέον γεωγραφική έννοια.

Οι μελέτες περί την ποντιακή διάλεκτο

Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδας και Τουρκίας και τον ερχομό στην Ελλάδα των Ελλήνων του Πόντου και της Μικράς Ασίας η επιστημονική έρευνα[4] στράφηκε στην περιγραφή των πολιτιστικών στοιχείων του εκείθεν ερχόμενου ελληνισμού κι ανάμεσά τους βέβαια και του γλωσσικού τους οργάνου, της ποντιακής

διαλέκτου. Στο πνεύμα αυτό η ποντιακή διάλεκτος είχε την τύχη να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης πολλών σημαντικών ειδικών επιστημόνων αλλά ακόμα περισσότερων ερασιτεχνών. Οι πρώτοι έβαλαν την επιστημονική τους σφραγίδα και συνέβαλαν με τις εξειδικευμένες γνώσεις τους στη μελέτη· οι δεύτεροι, ομιλητές και λάτρεις της διαλέκτου, συνέβαλαν με την ακαταπρόσβλητη προσπάθειά τους στη διάσωση και αποθησαύριση των πολλών πλευρών της διαλέκτου και ιδίως του λεξιλογίου των ιδιαίτερων τοπικών ιδιωμάτων της διαλέκτου. Θα ήθελα να μνημονεύσω εδώ τις πολυάριθμες μελέτες που πραγματεύονται επιμέρους θέματα της ποντιακής και των ιδιωμάτων της, οι οποίες περιέχονται κυρίως στο περιοδικό της Επιτροπής Ποντιακών Μελετών «Αρχαίο Πόντου»· εδώ και αρκετά χρόνια έχουμε όμως και συστηματικά έργα γι' αυτήν, όπως η Γραμματική, η Ιστορική Γραμματική και το Ιστορικό Λεξικό, μελέτες και έργα που οφείλονται στον Άνθιμο Παπαδόπουλο και τον Δημοσθένη Οικονομίδη. Τα τελευταία χρόνια οι μελέτες αυτές πλήθυναν και συμπληρώθηκαν και με την υποστήριξη διδακτορικών διατριβών στα ελληνικά πανεπιστήμια με ειδικότερα θέματα που αφορούν τη διάλεκτο.

Τι μέλλει γενέσθαι;

Σήμερα η ποντιακή, όπως και κάθε νεοελληνική διάλεκτος ή ιδίωμα, δεν είναι αποκλειστικό όργανο καθημερινής επικοινωνίας παρά μόνο μιας μικρής μερίδας ανθρώπων, κι αυτοί στο μέλλον θα είναι όλο και λιγότεροι. Από όσους πόντιους γνωρίζω -με κίνδυνο να αδικώ ενδεχομένως κάποιους- μόνο ο συγγραφέας ποντιακής λογοτεχνίας Κώστας Διαμαντίδης θα τολμούσα να πω ότι "σκέφτεται ποντιακά". Κι αυτό το "σκέφτεται" το εννοώ με το γλωσσολογικό του περιεχόμενο και μόνο.

Τι μέλλει γενέσθαι, λοιπόν; Η άποψή μου είναι ότι νομοτελειακά οδηγούμαστε σε μια γλωσσική ομογενοποίηση για τους λόγους που έχω ήδη αναφέρει. Υπάρχει όμως μια αισιόδοξη πλευρά των πραγμάτων:

Στη σημερινή ενοποιούμενη Ευρώπη παρατηρείται μια συμπεριφορά που, παρότι φαίνεται αντιφατική, υπακούει σε μια γενικότερη παγκόσμια τάση υποστήριξης και ανάδειξης του διαφορετικού. Έτσι ενώ βαίνουμε προς μια συρρίκνωση των επίσημων γλωσσών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, διαπιστώνουμε την υποστήριξη πολιτικών που στοχεύουν στην καταγραφή αλλά και την εκμάθηση των ολιγότερο ομιλούμενων γλωσσών και διαλέκτων στην Ευρώπη.

Στο πλαίσιο αυτό τα σχολικά προγράμματα σπουδών γλωσσικής διδασκαλίας στοχεύουν πλέον και στη μελέτη και διδακτική αξιοποίηση και γλωσσικών τοπικών διαφοροποιήσεων (π.χ. των διαλέκτων ή ιδιωμάτων), καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων των μαθητών. Η υιοθέτηση εναλλακτικών τρόπων γλωσσικής εκπαίδευσης μπορεί να προαγάγει αφενός τη διαμόρφωση στάσεων ουσιαστικού σεβασμού απέναντι στη γλωσσική-πολιτισμική διαφορετικότητα και αφετέρου την ανάπτυξη ενός νέου "ήθους επικοινωνίας" μεταξύ των πολιτών (Δενδρινού 2001).

Πέρα όμως από τη γλωσσική επικοινωνία, ο διαλεκτολογικός πλούτος μπορεί να άρει παρεξηγήσεις που έχουν να κάνουν με την καταγωγή του διαλεκτόφωνου και του ξενόγλωσσου ανθρώπου. Γνωρίζοντας μια διάλεκτο ή μια ξένη γλώσσα ερχόμαστε σε επαφή με τον πολιτισμό του άλλου, συνεπώς κατανοούμε καλύτερα και τον ίδιο. Μια τέτοια διδασκαλία, που στοχεύει στη διαμόρφωση ανεκτικότερης στάσης απέναντι στη διαφορετικότητα, μπορεί μακροπρόθεσμα να οδηγήσει στο σεβασμό του διαφορετικού και στη δημιουργία ενός αρμονικού περιβάλλοντος, όπου η έκφραση της διαφοράς θα είναι κανόνας και όχι εξαίρεση. Έτσι, μπορεί να διευρυνθεί το οπτικό πεδίο των μαθητών και των εκπαιδευτικών από μια μονόγλωσση και μονοπολιτισμική σε μια πολύγλωσση και διαπολιτισμική προοπτική με παράλληλο περιορισμό των

προκαταλήψεων και των στερεοτύπων τα οποία συνδέονται με την ετερότητα.

Από τη στιγμή που η Ελλάδα ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρούμε ότι το ελληνικό σχολείο πρέπει να στοχεύει στη διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας, στη βάση της οποίας θα υπάρχει γνώση για τις γλώσσες και τις γλωσσικές ποικιλίες των κρατών της. Οι μαθητές που θα έχουν βασικές κοινωνιογλωσσικές και εθνογλωσσικές γνώσεις θα μπορούν ευκολότερα, όχι μόνον να αποδεχτούν, αλλά και να σεβαστούν τη γλωσσική, άρα και την πολιτισμική διαφορετικότητα. Αυτό θα μας απαλλάξει κι από ανώφελους και αστήρικτους εθνικισμούς περί ανώτερων και κατώτερων γλωσσών, στους οποίους συχνά πέφτουν οι αδαείς περί την γλωσσική κατάσταση παγκοσμίως από αρχαιστάτων χρόνων ως σήμερα.

Σας ευχαριστώ για την υπομονή να με ακούσετε και είμαι στη διάθεσή σας για μια γόνιμη συζήτηση.

Κοζάνη 18 Αυγούστου 2006

Βιβλιογραφία

- Ανδριώτη, Ν. 1995. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
- Δενδρινού Β. 2001. Πολυγλωσσία και Ετερογλωσσία στην Ευρώπη: πρόκληση για εναλλακτικούς τρόπους γλωσσικής εκπαίδευσης. Στο Γλώσσα Γλώσσες στην Ευρώπη. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. σσ. 25-34
- Παπαδοπούλου Α. 1958. Ιστορικών Λεξικών της Ποντικής Διαλέκτου. Αθήνα: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών
- Τομπαΐδη, Δ. 1996. Μελετήματα ποντιακής διαλέκτου. Θεσσαλονίκη: Κώδικας
- Χατζησαββίδη, Σ. 1985. Φωνολογική ανάλυση της ποντιακής διαλέκτου. Ιδίωμα της Ματσούκας. Θεσσαλονίκη.

[1] βλ. Χατζησαββίδης 1985: 7

[2] βλ. Τομπαΐδης 1996: 263

[3] Παπαδόπουλος 1958: ια

[4] βλ. Τομπαΐδης 1996: 248